

közvetítő elbeszélő által feltárt jelentések csak megerősítik eddigi elgondolásunkat, miszerint Matuska Szilveszter kettős énnel (gondos családapa és perverz nőcsábász) rendelkező személyiség volt, exhibitionsita és paranoias. Lángész és őrült. „Okosbolond”, miként a regény közölte egyik (három van belőle!) orvosszakértői vélemény állítja róla. Eltűnésének folklorisztikus hatása (a biatorbágyi rém „eltűnik a legendában”) is változatlan marad Bozsik regényében, legfeljebb csak a mű végéhez toldott Tomán-levél pendíti meg azt a lehetőséget, miszerint Matuska nem a második világháborúban vészett el, hanem a jugoszláv államvédelmi hatóság börtönében végezte. A rejtély tehát csak fokozódik, ami nem baj. Szövevényei bonyolult szövegvilág-rendet alkotnak, amelyre azonban – amellet, hogy helyenként unalmassá (pl. teljesen sikertelen Matuska üldöztetettségi látomásainak, üldözési mániájának érzékeltetése) a szövegtípusok és elbeszélői szempontok mechanikus váltásával pedig sablonossá válik – nem vetül a magyar attentátok történetében legnagyobbnak/leghírhedtebbnek tekinthető biatorbágyi merényletet és a merénylet más megvilágításba állító fény. Pedig bevezetőjében ezt ígéri az elbeszélő.

Novák Anikó

„Arcok adása és megvonása”

Györe Balázs: *Halottak apja*. Kalligram, Pozsony, 2003

A *Halottak apja* Györe Balázs kilencedik könyve, és ez a szám fontos funkciót tölt be benne, mivel a kilencedik fejezet a tetőpont, ebben realizálódik egyszerre a két ellentétes folyamat, „az arcok adása és megvonása”. A szöveg hasonlóságot mutat a korábbi Györe-prózákkal. Olyan mozzanatokra kell itt gondolni, mint a fragmentáltság, a gyakori idézés, a nyelvi puritanizmus, valamint a valóság és fikció elválasztásának problematikája. A *Halottak apja* önéletrajzi ihletésű regény, amely az apakép felépítését és lerombolását teszi regényesen olvashatóvá. Paul de Man szavait idézve: „Témánk arcok adása és megvonása körül forog, az arc {face} és az arcrongálás {deface} körül, az alak(zat) {figure}, az alaköltés {figuration} és az alakvesztés {disfiguration} körül”.¹

---

¹ Paul de Man: Az önéletrajz mint arcrongálás. = *Pompeji*, 1997/2-3., 101.

A mű változások, szerepcserék, fejenállások körül forog. Az apa, Györe Pál alakjától nem idegen a változás, életének visszatérő motívuma, már gyermekkorában felfordult vele a világ, és hiába állította vissza az eredeti állapotot, a világ újra „tótágast állt”, és ő már nem tudta ezt megváltoztatni. Testi változásait felsorolások teszik szemléletessé. Az apa leépülését egy bicska állapotának leromlásával állítja párhuzamba az én-elbeszélő. A bicska motívuma végigvonul a regényen. Az én-elbeszélő pörgeti, de tudja, hogy ez veszélyes. Megemlíti az események szempontjából fontos tulajdonságát, hogy vágni lehet vele, és végül megvágja az ujját. „Nem találok ki: valóban belevágtam” (116. o.) - nyomatékosítja a mozzanatot. A bicska olyan, mint az apa. Foglalkozik vele, megsérül miatta, úgy dönt, nem folytatja a munkáját, de az elvégzetlen feladat nem hagyja nyugton, újra előveszi a naplót, és tovább kutat. A zsebkés „története” szimbolizálja az én-elbeszélő hányattatásait. Az apa neve, a Pál is a változás lehetőségére utal. Az elbeszélő fel is teszi a kérdést, hogy „Lesz-e vajon pálfordulás, Györe Pál?” A pálfordulást az apa névnapja hozza meg, amikor a fiú és feleség már el tudja fogadni, hogy az apa nincs többé, és elkezdődik a kutatás a múlt után.

A halál Györe Balázs megfogalmazásában nagyon közel kerül az élet-hez, a születéshez: „Kis cédulát kellett apám lábára és csuklójára erősíteni, a legfontosabb adatokkal, nehogy összetévevesszék egy másik holttesttel. Amikor megszületünk, akkor kerül a csuklónkra felirat, nehogy összetévevessenek minket egy másik csecsemővel. Ebben hasonlít egymásra a megérkezés és az eltávozás” (23. o.). „A halál - Emmanuel Lévinas szavaival - szétesés [décomposition], válasz-nélküliség [sans-réponse]. (...) Aki meghal: arc, álarcá válik.”² A halott elveszíti a beszéd képességét, már csak róla lehet beszélni, az emlékére lehet tenni valamit. Jacques Derrida Paul de Man halála kapcsán elmélkedik arról, hogy mit is jelent az, hogy emlékére, emlékének. Szerinte, ha egy barátunk meghal, attól kezdve „bennünk él, és emlékezetének ezt vagy azt a részét az ő emlékére éljük meg”.³ A Paul de Man-i arcrongálás az emlékezés velejárója. „A halál egy nyelvi szorongatottság áthelyeződött neve, a mulandóságot helyrehozni igyekvő ön-életrajz (a hang és a név prosopopeiája) pedig éppannyira megfoszt és alaktalanná tesz, mint amennyire helyreállít. Az ön-életrajz elleplezi, hogy a szellemi arculat megrongálódását okozza”⁴ - írja Paul de Man. A halott-ról való mindenféle emlékezés, írás deformációt okoz. Ezt ragadja meg Schein Gábor is *Lázár!* című regényében. Az elbeszélő hosszasan idéz a

² Emmanuel Lévinas: Mit tudunk a halálról? = *Pannonhalmi Szemle*, 1997/V/3., 30.

³ Jacques Derrida: Mnémoszüné. = *Pompeji*, 1997/2-3., 161.

⁴ Paul de Man: I. m. 105-106.

nagyapa *A klisékészítés technikája* című nyomdászati szakkönyvéből, amely a fényképek retusálásáról szól, ám vonatkoztatható az apa-fió kapcsolatára is, és teljes mértékben értelmezhető a halottra való emlékezés, az arcrongálás elméleteként.

Györe Pál halála egy másfajta deformációt is hordoz. Az V. fejezetben előkerülnek az apa naplói, amelyek felülírnak minden addigi állítást, és inentől a tagadás dominál, amely a IX. fejezetben éri el a csúcspontját, ahol az elbeszélő minden addigi, az apáról tett kijelentését visszavonja, cáfolja. Hasonló visszavonási poétika kapcsolja össze Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*-ét és *Javított kiadását*. Esterházy esetében az ügynökakták az első regény megírása után kerültek elő, és ezek felhasználásával született meg a *Javított kiadás*. Ezzel szemben Györe Pál naplói a regény írása során bukannak fel. Így az elbeszélő ugyanabban a műben épít és rombol.

A naplók *beszéde* feloldja az apa korábbi némaságát, amely egyrészt beszédhibájából is eredt, és megindul a síron túli diskurzus apa és fia között. Az én-elbeszélő kérdez, a naplórészletek felelnek, bár olykor a fiú is megkísérli a válaszadást. A kérdező magatartás a tépelődő, önmarcangoló ember megnyilatkozása. „Lassanként minden kérdést fölteszek. A kérdés a legbiztosabb. Mindig van. A válasz a legbizonytalanabb. Alig van. A válaszok előbb-utóbb összeomlanak. Újabb válaszok lépnek a helyükre. A kérdések (nem viccesen mondom) sohasem kérdőjelezhetőek meg” (144. o.). A bizonytalan ember csak a kérdésekbe kapaszkodhat. Hiába talált választ egyes kérdésekre az elbeszélő, a naplók fényében ezek megsemmisültek. Csak a kérdőjelek maradtak továbbra is biztosak, erősek, megkérdőjelezhetetlenek. A visszatérő kérdések adják a mű alapproblémáit, mit vár az apa az elbeszélőtől, hogyan ismerheti meg az apát, és mi a célja az apáról való írással. Habár az elbeszélő gyakran szegezi kérdéseit az apának, mégis inkább úgy tűnik, saját magát faggatja.

Az elbeszélő nem próbálja kitölteni az apa életének üres lapjait, ezzel éppen írói lehetőségeit tagadja meg. Nem vállalja a fikció terhét. Könnyörtelenül ragaszkodik a tényekhez, mert úgy véli, ezek „minden kétséget kizáróan igazak”. Az apa alakja különféle dokumentumok segítségével bontakozik ki előttünk. Gondolatait egy 1947-es zsebnaptárból, Cserey Farkasról írt disszertációjából, Bartók egyik művének elemzéséből és legfőképpen naplójából ismerhetjük meg. Ezek az ismeretek nem egyeznek teljesen az elbeszélő emlékeivel, hatásukra változik meg az elbeszélőben az apáról kialakított kép. Bár a napló intim műfaj, az apa mégis a fiának ajánlotta naplóját, hogy az többet tudhasson meg róla. És bár a napló műfaját az őszinteség kódja működteti, Györe Pál ezt érvényteleníti, ő maga így ír erről: „Egyébként bánt, hogy sokszor nem vagyok őszinte még ezekben a feljegyzésekben sem” (99. o.). Ez a mozzanat az apa zárkózottságáról tesz ta-

nűbizonyoságot, amely a regény során többször kimondott idegenségét eredményezte. Annak ellenére, hogy az idegenség élménye bántja az apát, mégsem tesz ellene semmit. Egész életét idegenként éli le. Vele szemben az elbeszélő mindig az igazságra, a pontosságra törekszik.

A regényt egyszerre feszítik szét és tartják össze az ellentétek, amelyek különösen alkalmasak az idegenség kifejezésére. Az én-elbeszélő önmagát állítja szembe az apával, és majdnem minden összehasonlításból különbségek adódnak. „Idegenek voltunk és maradtunk egymás számára, mindvégig” (11. o.) – mondja ki a fiú, már a regény elején, majd a későbbiekben is többször megfogalmazódó idegenség a mű egyik központi motívumává válik. Az apa öltönye kapcsán is a köztük lévő idegenség fogalmazódik meg. A méretük azonossága nem jelenti azt, hogy egyformák voltak. Az apa golyóstollal, a fiú ceruzával írt; az apa szerette a fényt, a fiú nem; az apa imádkozott, a fiú nem; az apa szeretett fejen állni, a fiú nem stb. A legfőbb különbség viszont az, hogy az apa meghalt, a fiú él.

Az apa idegensége elzárkózásából fakadt. „Zárt világban élt, de nyitottan” (45. o.). Nem hagyta el a szobáját, de érdekelték az újdonságok, mindig megvetette valakivel az új könyveket, melyek segítségével az egész világ kitérült előtte. Az én-elbeszélő megkérdőjelezi ezt a nyitottságot, és térbelivé degradálja, hogy újra átértelmezhesse, és apja emberi kapcsolataira alkalmazhassa. Az ajtókat és ablakokat ugyanúgy bezárta, mint saját életét, nem olvashattak bele, csak halála után. A zártan, de nyitottan paradoxona csak térbelileg fogadható el, a zárt szobából csak a könyvek révén nyitott a világra, nyitottsága csak szellemi volt. Ezt támasztja alá a III. fejezet végén szereplő kifordított közmondás is: „Néma apának fia nem értheti szavát” (51. o.). A némaság a teljes bezárkózást jelenti. Az apa hallgatása eleve kizárja, hogy a fia megértse őt, egész életük ennek jegyében telt. Ezt a némaságot törik meg a naplók, kinyílnak az ajtók és ablakok, az apából már lehet úgy olvasni, mint egy könyvből.

Az a mozzanat, amikor az elbeszélő megelevenítő mozzanatokat kapcsol az elhunytához, és ezzel megszólíthatóvá teszi, elég bizarrul hat. A halottas autóban ismerkednek a halottak, míg összeütődnek a vasszörnyetek. Később az apa hamvait egy urnában az elbeszélő viszi a temetőbe, de olykor többes számot használ („leszálltunk”), majd kijavítja magát: „Hülye többes szám. Vittelek” (90. o.). A halál élménye még annyira friss, hogy nehéz eldönteni, hogyan kell beszélni a halotról, jelen vagy múlt időben. A fiú is határozatlan e tekintetben: „Apám és én egyforma magasak voltunk (vagyunk? Melyik a helyes?)” (11. o.).

További dokumentumok is előkerülnek, az apa irattárcája, nyugdíjas bérlete és katonai igazolványa. Az elbeszélő könyörtelen pontossággal írja le a fényképek méretét, tudja, mert lemérte. Közli az iratok adatait, az irat-

tárca tartalmát. Összehasonlítja az apa képeit, valamint az irattárcában saját képeire is rátalál. Az egyik 1965-ből, a másik 1969-ből való. Itt merül fel a prousti probléma, az Én-ek megsokszorozódása. Az elbeszélő hiányolja a többi fiút az apa irattárcájából, felmerül benne a kétely, hogy az apa csak ezt a két fiút szerette. Szintén *Az eltűnt idő nyomában*-ra emlékeztetnek az elbeszélő sétái a kavicslépcsőn. Ahogyan Marcel megteszi ugyanazt a sétát a Vivonne partján kisgyermekként majd kezdő íróként, ugyanúgy örökíti meg a *Halottak apjában* a fiú is a Kavics lépcsőn különböző életkorokban; valamint a jelenkori és korábbi Énjei közötti meghatározó különbségeket. A mű befejezése: „Meghallottam az időt” (149. o.) is *Az eltűnt idő nyomában* című regényciklus bevégzésére, az idő megtalálására rímel.

A tárgyak mellett fontos szerepet játszik a belőlük fakadó emlékezés, amit az apa az egyik naplórészletben a következőképpen definiál: „Ha az ember előtt (persze itt a földön) jóformán semmi sem adódik már, akkor a jelenből visszamegy a múltba – a jövőért. Az emlékezés ez a mozgás: illuzórikusan előre” (110. o.). Az elbeszélő is a múltat kutatja, hogy továbbléphessen. Meg akarja ismerni az apát, hogy nyugodni hagyhassa. Két idő-sík különül el, az emlékezés és az emlékeké. Az emlékezés tere a Balaton partja, ahol az elbeszélő küzd az apával, próbálja megírni a művét, amely reméli, hogy választ ad a kérdéseire. A könyv titkos tanúja a Balaton, cin-kostársként jelenik meg, hiszen egyedül „ő” ismeri az írás folyamatát, „ő” tudja csak, hogyan készült a nagy monológ egy halott apáról. Az emlékezés tere legnagyobb részben a Balaton, ám az apa élete nem ott játszódott. Az elbeszélő ki is hangsúlyozza ezt, ezzel elhatárolja egymástól az emlékezés és az emlékek terét.

Az utolsó fejezetben erőteljesen az apát szólítja Edward Stachurával. Önmagát halottak otthonának nevezi. Két balatoni fényképet vizsgál, nem tudja, mikor készültek, csak a Balaton földrajzi lokalitása biztos rajtuk. Az egyik az apa fejen áll, a másikon bakugrás közben látható. Az elbeszélő végül megtalálja, milyen feladatot szánt neki az apa, hogy töltsen be a benne keletkezett űrt, jelentse semmisége valamiségét. Az apa mint gondolkodási keret, mint üres hely jelenik meg. A fiú vállalja a feladatot. Az apához szól fennkölt hangnemben, ismét Edward Stachurával, majd hozzáteszi: „Hát ne legyél üres, apám! Töltögetem a benned keletkezett űrt. Jelentem semmiséged valamiségét. »Nem ismer téged senki. Nem. De én dalolok«” (148. o.).

A cél, emléket állítani az apának, sikerült. Az elbeszélő mégis tovább kérdez: Fölösleges volt írnia? Ám a kérdések közepette egyre nagyobb lett körülötte a csönd, az üresség, és hirtelen meghallotta az apa karórájának percegését, az időt. A mű befejezése a megnyugvás, megbékélés hangulatát hordozza.

A regényben felmerül az írás nehézsége is. A szerző egy interjúban így nyilatkozott erről a kérdéstről: „Aki ír, az nem él. Azért is nehéz úgy nekem az írás, mert amikor leülök írni, akkor a saját életemhez ülök le, saját magamhoz ülök le, a saját gondjaimhoz, a saját életem szereplőihez. És ez rettentően nehéz.”⁵ A *Halottak apjában* végigkísérhetjük az írás hosszú és nehéz folyamatát. Az elbeszélő a szemünk előtt küzd a szavakkal, mondatokkal. Hosszú hónapokig küszködik, olykor félreteszi a naplót, majd újra előveszi őket, újra munkához lát. Az írás kulisszatitkait mutatja be Györe Balázs, éppen ezért ugyanannyira tekinthetjük ezt a könyvet az írás regényének is, mint az apa-fiú kapcsolat regényének.

---

⁵ Györe Balázs: Kérdések és válaszok. Scherter Judit beszélget Györe Balázzsal. <http://www.jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=398>